

Silifke Kalesi Kazısında Bulunan Usta İmzalı ve Damgalı Tütün Lüleleri

Ali Boran* – Nuri Gündoğdu** – Sultan Eren*** – Saliha Karagöz Yılmaz****

Öz

Mersin ili, Silifke ilçe merkezinde yer alan Silifke Kalesinde kazı çalışmaları Prof. Dr. Ali Boran başkanlığında 2011 yılında başlamıştır. Kazı ve sondaj çalışmalarında mekânlar ortaya çıkarılmış ve bu mekânlardan günlük kullanım eşyaları, yoğun olarak seramik ve cam malzemeden yapılmış kap-kacak parçaları, obje parçaları, takı parçaları, madeni eşya ya da alet parçaları gibi çeşitli eser türleri bulunmuştur.

Arkeolojik kazı çalışmalarında, yoğun olarak pişmiş toprak malzemeden yapılmış eserler ortaya çıkarılmıştır. Bunlar arasında önem arz eden tütün lüleleri sayısal verisi yüksek buluntular arasındadır. Kazılarda ortaya çıkan ve çalışma kapsamında ele alınan lüleler tipoloji, hamur özellikleri, süsleme ve usta imzası gibi özellikler açısından önemli veriler sunmaktadır.

İncelenen eserler arasında “yuvarlak çanaklı” ve “basık yuvarlak çanaklı” örnekler görülmektedir. Ayrıca yoğun deforme ve kırılmalardan dolayı formu tespit edilemeyen örnekler de mevcuttur. Ele alınan bu eserler çanak formlarından ziyade usta imzası ve damga/mühür özellikleriyle de dikkat çekmektedir. Usta imzalarında sıklıkla “Sinan” ismi okunurken, bazı mühürler ve yazı kuşağı-beyitler okunamamış ya da silinmiş durumdadır. Silifke Kalesi Kazılarında bulunan tütün lülelerinin üretim yerleri kesin olarak bilinmemektedir. Bu lüleler Osmanlı Dönemi’nde XVII-XIX. yüzyıllar arasında kullanılmıştır.

Bu çalışmayla birlikte, kazılar sonucunda ortaya çıkan damgalı ve usta imzalı 21 adet tütün lülesinin özelliklerinin tanımlanması, benzer örnekleriyle karşılaştırılması ve literatüre sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Silifke Kalesi, Tütün Lülesi, Damga, Mühür, Beyit.

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, aliboran@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0002-7323-0080>

** Müze Araştırmacısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara/TÜRKİYE <https://ror.org/04zsc3j83> nurigun61@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0001-6833-3109>

*** Müze Araştırmacısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara/TÜRKİYE <https://ror.org/04zsc3j83> sultan.eren@ktb.gov.tr <https://orcid.org/0000-0002-6707-0746>

**** Arkeolog, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara/TÜRKİYE, <https://ror.org/04zsc3j83> saliha.karagoz@ktb.gov.tr <https://orcid.org/0000-0003-0032-2475>

Bu makale Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Atf/Citation: Boran, Ali – Gündoğdu, Nuri – Eren, Sultan – Karagöz Yılmaz, Saliha, “Silifke Kalesi Kazısında Bulunan Usta İmzalı ve Damgalı Tütün Lüleleri”, *Höyük* 16, 2025, 207-234.

Master Signed And Stamped Tobacco Pipes Unearthed During The Silifke Castle Excavation

Abstract

Excavations at Silifke Castle, located in the district center of Silifke in Mersin Province, began in 2011 under the direction of Prof. Dr. Ali Boran. During the excavations and drilling work, various artifacts were unearthed, including items of daily use; ceramic and glass vessel fragments, object fragments, jewelry, metalwork, and tool parts.

During the archaeological excavations, numerous terracotta artifacts were also uncovered. Among the most significant of these finds are tobacco pipes. The pipes unearthed during the excavations and analyzed in this study provide important data regarding their typology, clay characteristics, ornamentation, and maker's marks.

Among the examined artifacts, examples with “round bowls” and “flat round bowls” are observed. There are also pieces whose forms cannot be determined due to extensive deformation and breakage. These artifacts are notable not only for their bowl shapes but also for their master signatures and stamped/sealed features. While the name “Sinan” appears frequently in the master signatures, some seals and inscriptions are illegible or have been worn away. The exact findspot of the tobacco pipes discovered during the Silifke Castle excavations is unknown. These pipes were used during the Ottoman period, between the 17th and 19th centuries.

The aim of this study is to identify the characteristics of 21 stamped and master-signed uncovered during the excavations, to compare them with similar examples, and to introduce them into the scholarly literature.

Keywords: Silifke Castle, Tobacco Pipe, Stamp, Seal, Couplet.

Giriş

Tütün, anavatanı olan Amerika kıtasında başlangıçta dinî törenlerde tütsü olarak kullanılmış, zamanla farklı yöntemlerle tüketilmeye başlanmıştır. Amerika kıtasının tütünün doğal yayılış alanı olduğu bilinmekte olup, kıtanın keşfiyle birlikte tütün önce Avrupa'ya taşınmış, ardından da buradan tüm dünyaya yayılmıştır. Avrupa ve diğer ülkelerde önce bir süs ve şifa bitkisi olarak tanınmış, keyif verici özelliği nedeniyle zamanla pipo, puro, nargile, enfiye çiğneme tütünü ve sigara gibi çeşitli biçimlerde yaygın olarak tüketilen bir ürün hâline gelmiştir¹.

Tütün öncelikle, nemden kaynaklanan hastalıkları tedavi etmek amacıyla satılmaya başlanmış ve ilk tarımı da Yenice ve İskeçe bölgelerinde yapılmıştır². Türkiye'ye tütünün ilk olarak ne zaman ve ne şekilde geldiği konusunda araştırmacılar tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür³. Avrupa'da bir yandan yasaklanıp bir yandan rağbet gören tütün, Avrupa'yı yakından takip eden Osmanlı Devleti'ne 1600'lü yıllarda getirilmiştir. Osmanlılar zamanında tütün kullanımının bir şekli olan çubuk lülelerin (seramik pipolar) kullanımının III. Sultan Murat Dönemi'ne dayandığı bilinmektedir⁴.

1 Ergün-Uğurlu 2006, 115.

2 Peçevi 1968, 196-197.

3 Şahin-Taşlıgil 2013, 73.

4 Yardımcı 1999, 4.

Osmanlı Dönemi'nde tütünle ilgili ilk yasaklamalar Sultan I. Ahmet ve Genç Osman Dönem'inde görülmüştür⁵. Tütün yasağının 1646 yılında verilen fetvayla kaldırılmasından sonra ülkede tütün tarımı, XVII. yüzyılın ortalarından itibaren hızlı bir şekilde yaygınlaşmıştır⁶. Ülke geneline hızla yayılan tütün üretimi sonucunda lülecilik ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti'nde ilk lüle (ağızlık) üretiminin ve kullanımının kesin tarihi bilinmemektedir. Fakat tütünün imparatorluk topraklarına girmesi ile lüle üretiminin de başlaması olasıdır. Lüle, tütün içme amacıyla yapılmış olan tütünün konulduğu çanak kısım ve duman yolundan oluşur. Lüle, tütünün yerleştirildiği tütün çanağı, çanak kısmı ile bağlantıyı sağlayan duman yolu ve tütün çubuğunun (sapının/ağızlığının) takıldığı kısımlardan oluşan bir obje olarak tanımlanır⁷. Lüleler uzun çubuk yardımı ile de kullanılmakta olup bir ucu lüleye diğer ucu ağza takılarak kullanılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde her şehirde lüle üretimi olduğu kuvvetle muhtemeldir. Kesin olarak üretimin olduğu bilinen merkezler; İstanbul Tophane ve Beykoz Bölgesi, Edirne Rusçuk, Avanos, İznik, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Sivas ve Lüleburgaz'dır⁸.

Pişmiş topraktan yapılan lüleler, kalıp ya da çarkta üretilmektedir. Kaliteli kilden yapılan lüle çamuru, dinlendirildikten sonra kalıp ya da çark yardımı ile şekillendirilir. Astar ile parlak ve pürüzsüz bir yüzey oluşturulduktan sonra ahşap kalıp, baskı, rulo ya da kazıma tekniğinde süslemeler uygulanmaktadır⁹.

Lülelerde oldukça fazla süsleme çeşitliliği görülmektedir. Bunlar geometrik, bitkisel, figürlü, yazı, usta imzası, mühür/damga olarak farklı özellikler gösterir.

Anadolu'nun birçok ilinde yapılan arkeolojik kazı çalışmaları sonucunda tütün lülesi kullanımı tespit edilmiştir. Silifke Kalesi Kazılarında devam eden çalışmalar neticesinde aynı türde eserler gün yüzüne çıkarılmış, bu çalışmayla arkeoloji bilim dünyasına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Silifke Kalesi Kazıları

Akdeniz Bölgesi'nin önemli liman kentlerinden biri de Silifke'dir. Silifke Kalesi'nde ilk arkeolojik kazılar Prof. Dr. Ali Boran başkanlığında 2011 yılında başlamış ve kesintisiz bir şekilde günümüze kadar gelmiştir (Fotoğraf 1-2). İlk çalışmalar kalenin batı bölümünde başlamış olup süregelen yıllarda doğu yönde ilerlemiştir. 2019 yılında Cumhurbaşkanlığı kararıyla 12 ay süren 20 arkeolojik kazı arasında yer almış ve yıl boyunca kazı çalışmaları devam etmiştir (Çizim 1).

Silifke Kalesi'ndeki arkeolojik kazı çalışmalarının yanı sıra koruma ve restorasyon çalışmaları da yapılmıştır. 2011-2017 yılları arasında; kazı çalışması yapılan alanlardaki mekânların duvarlarında geçici koruma çalışmaları, 2017 yılı itibarıyla restorasyon çalışmaları, "Sur Duvarları Restitüsyon ve Restorasyon Projesi" 1. ve 2. etap uygulamaları, 2020 yılında "Sultan Bayezid Camii ve Sarmıcı'nın Restorasyon Projesi" ve 2021 yılında "Silifke Kalesi Çevre Düzenleme ve Peyzaj Projesi" yapılmıştır.

⁵ Gözcü-Çakmak 2014, 220.

⁶ Oktar 1992, 27.

⁷ Metin-Yazıcı 2019, 84.

⁸ Vroom 2019, 175.

⁹ Yazıcı 2019, 85.

Silifke Kalesi Kazısında Bulunan Usta İmzalı ve Damgalı Tütün Lüleleri

Anadolu’da son yıllarda yapılan arkeolojik kazı çalışmalarıyla gün yüzüne çıkarılan buluntular oldukça heyecan yaratmıştır. Söz konusu çalışmada Silifke Kalesi Kazılarında bulunan ve öne çıkan tütün lüleleri değerlendirilmiştir. 2023 yılı depo çalışmaları neticesinde etütlük çalışması tamamlanan eserler arasında, usta imzalı ve damga özellikleriyle mevcut örneklerinden ayrılan 21 adet tütün lülesi makaleye konu edilmiştir. Çalışmanın ilk aşamasında katalogda yer alan tütün lüleleri, detaylı olarak profilden fotoğraflanmıştır. İkinci aşamasında teknik çizimi ve program çizimi tamamlanmış, çekilen fotoğraf ve çizimler photoshop programında birleştirilmiştir. Ölçüleri alınan eserler form, teknik, süsleme özellikleriyle betimlenmiş, hamur-astar özellikleri için Munsell¹⁰ kataloğu kullanılmıştır. Çalışma içeriğinde verilen eserler zamanla oluşan kırılmalardan dolayı mevcut formlarına göre ayrılmış, tipolojik¹¹ olarak yuvarlak çanaklı, basık yuvarlak çanaklı ve mevcut tipi tespit edilemeyenler olarak sıralanmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

Silifke Kalesi Kazı çalışmaları Roma, Bizans, Karamanoğlu ve Osmanlı Dönemi yerleşmelerine ilişkin önemli veriler sunmaktadır. Bu çalışmalar doğrultusunda kale içerisindeki mekânlarda günlük kullanım eşyaları, aletler, sikkeler, takı ve objeler gün yüzüne çıkarılmıştır. Çalışma kapsamında ele alınan tütün lülelerinin günlük hayatın vazgeçilmez bir unsuru olduğu düşünülmektedir. Osmanlı Dönemi’nde de günlük yaşamda sıklıkla kullanılan tütünün lüle, pipo, ağızlık ve çubuk gibi aletlerin yardımı ile kullanıldığı bilinmektedir.

2011-2022 yılları arasında aktif olarak devam eden kazı çalışmalarında çıkan tütün lüleleri, pişmiş toprak buluntular arasında önemli bir yere sahiptir. Kazı çalışmalarıyla çoğunluğu amorf nitelikte toplamda 932 parça tütün lülesi ortaya çıkarılmıştır (Tablo 1). Kazılarda çıkarılan tütün lüleleriyle ilgili ilk detaylı çalışma 2020 yılında yapılmış, incelenen eserler süsleme, hamur ve formlarına göre grafikte gösterilmiştir¹² (Fotoğraf 9). Çalışması tamamlanan eserler kazı sezonu sonunda envanterlik ve etütlük olarak Silifke Müzesi’ne teslim edilmiştir.

Aktif olarak devam eden kazı çalışmalarında yeni buluntuların eklenmesi konunun yeniden ele alınmasını gerektirmiştir. Usta imzası ve mühür özellikleriyle öne çıkan bu seçili eserler; 2016, 2017, 2018, 2020, 2021, 2022 yıllarındaki arkeolojik kazı çalışmaları sonucu bulunan eserlerdir. Kale içi yerleşim alanları incelendiğinde tütün lülelerinin buluntu mekânları geniş bir alana yayılım gösterir. Eserler genellikle sosyal yapılarda¹³, toplantı salonu (yemekhane), koğuş, askerî yapı, cadde-sokak, su yapıları (sarnıç) ve bunlara bağlı mekânlarda bulunmuştur. Seçili eserler A4-4 ve 6 No.lu Mekân, A5-17 No.lu Mekân, A6 Doğusu 1 No.lu Mekân, A8 Mekânı, A10 Mekânı, A12-7 No.lu Mekân, A14 Burcu, A16 Kuzeyi 13, 13A, 15, 17, 19, 23, 26, 28C No.lu Mekânlarda, A19 Batısı 6 ve 8 No.lu Mekânda, C1 Sarnıcı Güneyinde, A21-1. Yol Güneyi B Koridoru O Mekânında gün yüzüne çıkarılmıştır. Katalogda takip eden sıralama sisteminde eserlerin mevcut formları dikkate alınarak, malzeme-teknik, süsleme-yazı ve tarihlendirme özelliklerine göre incelenmiştir.

10 Munsell Soil Color Book, USA, 2013.

11 Silifke Kalesi Kazılarında bulunan tütün lüle tipolojisi için; Sözlü 2020, 145-146.

12 Sözlü 2020, 173-174-175.

13 Aykaç 2021, 308.

Silifke Kalesi Kazılarında bulunan tütün lüleleri çeşitli form örnekleri barındırmaktadır. Bu örnekler; tüteklik ağzı bombeli, duman yolu çoğunlukla eğimli, uzun veya kısadır. Ancak bazı eserlerde duman yolunun düz ve tüteklik ağzının bombesiz örnekleri de görülmektedir. Formlarına göre yuvarlak, silindirik, karinalı, dikdörtgen, çokgen, basık yuvarlak çanaklı ve sadece tüteklik kısmı sağlam kalan lüleler olmak üzere farklı tip örnekleri mevcuttur¹⁴. Söz konusu lüleler, formlarına göre sınıflandırılmış ve toplamda üç ayrı tip tütün lülesi tespit edilmiştir.

Bu eserler arasında en yoğun grubu yuvarlak çanaklılar oluşturmaktadır. Anadolu coğrafyasından çeşitli kazılarda görüldüğü üzere Edirne Yeni Saray Kazısında¹⁵, Tarsus Müzesinde¹⁶, Anamur Mamure Kale Kazısında¹⁷, Demirköy Fatih Dökümhanesinde¹⁸, Akşehir Taş Medrese Müzesinde¹⁹, Amorium Kent Kazısında²⁰, Ayasuluk İç Kale Kazısında²¹, Bursa Hisar Arkeopark Kazısında²², Bitlis Kalesi Kazısında²³, Güray Müze Koleksiyonunda²⁴, Küçükçekmece Göl Havzası Kazısında²⁵, Niğde Tyana Antik Kent Kazısında²⁶ ve Niğde Müzesinde²⁷, Antalya Kaleiçi²⁸ sondaj ve kazı çalışmalarında aynı tip örnekleri mevcuttur.

Silifke Kalesi Kazılarında basık yuvarlak çanaklı lüle grubu sıklıkla karşılaşılan bir diğer tipi oluşturmaktadır. Benzeri örneklerine Tarsus Müzesinde²⁹, Amorium Kenti Kazısında³⁰, Hasankeyf Kazısında³¹, Amasya Harşena Kalesi Kazısında³², Bitlis Kalesi Kazısında³³, Bursa Tophane Arkeolojik Kazılarında³⁴, Akşehir Nasrettin Hoca Etnografya Müzesinde³⁵ ve Eskişehir Eti Arkeoloji Müzesinde³⁶ rastlanmaktadır.

Kat. No. 2 ve 8 numaralı eserler yuvarlak çanaklı olup duman yolu kısa ve eğimlidir. Aynı tipte eser Bitlis Kazısında³⁷ görülür.

14 Sözlü 2020, 165.

15 Cengiz 2011, 121-126.

16 Doğanay 2019, 58-59- 60-61.

17 Şahin vd. 2021, 273.

18 Metin 2019, 89.

19 Gürhan 2007, 57.

20 Kurt 2022, 360.

21 Ayhan 2012, 94.

22 İnanan-Şahin 2017, 41.

23 Yılmaz 2020, 129.

24 Budak-Kubaşık 2023, 119.

25 Kaya-Özmen 2017, 349.

26 Karasu-İşler 2022, 280.

27 Akbay 2017, 63.

28 Çınar-Toprak 2014, 237.

29 Doğanay 2019, 35.

30 Kurt 2022, 361.

31 Ayhan 2010, 9.

32 Canıbek 2022, 219.

33 Karasu-Şen 2020, 429.

34 Şahin-Gülsefa 2017, 96.

35 Tanrıveren 2015, 120.

36 Akbay 2017, 132.

37 Yılmaz 2010, 96-146-149.

İncelenen eserler arasında tipolojik olarak diğerlerinden ayrılan üç farklı eser bulunmaktadır. Kat. No. 7, 13 ve 14 numaralı eserler yuvarlak çanaklı, duman yolu çanak birleşiminde ise oval ve düz omurgalı özellikleriyle diğerlerinden ayrılır. 2017 yılında arkeolojik kazı çalışmaları esnasında bulunan Kat. No. 19³⁸ numaralı eser de aynı tip özellik gösterir. Bu eserlerin benzer örnekleri Tarsus Müzesinde³⁹ ve Nevşehir Müzesinde⁴⁰ görülür.

Kazı çalışmalarında mermer ve kireç taşından imal edilen tütün lülesi örnekleri de mevcutken ele alınan eserler pişmiş topraktır. Genel olarak kırmızı, gri ve kahverengi hamurlu örnekler mevcuttur. Eser yüzeylerinde çoğunlukla hamur rengi tonlarında mat astar olup bazı eserlerde perdahlama işlemi görülmektedir.

Hamurlarının ince yapıda olması sebebiyle gün yüzüne çıkarılan eserlerin çoğunluğu kırılmış vaziyettedir. Lüleler kalıp tekniğinde yapılmış, mevcut eserlerin hiçbirinde kalıp izine rastlanılmamıştır. Eserlerin süslemelerinde görülen baskı, oyma, kazıma ve rulet tekniği kullanımı yerel üretim örneklerini teşkil eder. Lülelerin bazılarında yoğun süsleme söz konusu iken, bazıları sade veya bezemesizdir. Süslemeler tüteklik ağızlarında, çanak altı ile gövdelerinde yoğun görülmektedir. İncelenen eserler üzerinde ağırlıklı olarak geometrik süsleme detayları görülür. İnce derin yivler, taramalı şerit bezemeler, üçgenler, baskı kabartma ve kazıma tekniğinde uygulanmıştır. Kat. No. 13 numaralı eser üzerinde bitkisel ve geometrik süsleme birlikte kullanılmıştır. Kat. No. 13 numaralı eser gövdesi üzerinde yer alan geometrik ve bitkisel içerikli süsleme detaylarının benzer örneği Edirne Yeni Saray Kazısında⁴¹ bulunmuştur.

Genellikle beyaz renkli⁴² lülelerde görünen beyitlerin örnekleri, Silifke Kalesi Kazısında da bulunmuştur⁴³. Kat. No. 17 numaralı eser üzerinde bitkisel bezeme ve yazı kuşağı bir arada görülmektedir. Kat. No. 11 numaralı eserin çanak gövdesi üzerinde bulunan süslemeleri, hamur ve mühür yeri özelliğiyle benzer örneği Edirne Yeni Saray Kazısında⁴⁴ ve Divriği Kale Kazısında⁴⁵ bulunmuştur. Çanak gövdeleri üzerinde görülen teknikler bazen eserin tipini belirlerken bazen de esere süsleme değeri kazandırmaktadır. Bu özellik, ilgili eserler arasından Kat. No. 2, 4, 5, 8, 12 numaralı eserlerde görülür. Aynı süslemeler Bitlis Kale Kazısı⁴⁶ örneğinde de görülmektedir.

Mevcut eserler üzerinde süslemenin yanı sıra daire içine alınmış imza veya mühür/damga yer almaktadır. İmzaların tümü duman yolu üzerinde görülmektedir. Bu eserlerden on üç adet tütün lülesi örneğinde “Sinan” usta imzası okunmuş, beyit yazılı eser (Kat. No. 17) okunamamıştır.

Silifke Kalesi Kazısında, Sinan⁴⁷ ismi en çok görülen usta imzalarının başında gelmektedir. Divriği Kale Kazısında⁴⁸, Tarsus ve İzmir Etnografya Müzesinde de Sinan usta imzasının

38 Aykaç 2021, 187.

39 Doğanay 2019, 38-42-43.

40 Akbay 2017, 91.

41 Cengiz 2011, 101.

42 Bakla 2007, 157.

43 Sözlü 2020, 120-122.

44 Cengiz 2011, 120.

45 Budaktaş 2020, 188.

46 Sağcan 2019, 116.

47 Sözlü 2020, 117-142-159.

48 Budaktaş 2020, 151.

görüldüğü bilinmektedir⁴⁹. Kat. No. 17 numaralı silindir yazı kuşaklı mührün benzerine 2018 yılı arkeolojik kazı sezonunda, A15 batısı 2 no.lu mekânda⁵⁰ ve A13 güneyi 1 no.lu açmada⁵¹ bulunan eserler arasındaki iki örnekte rastlanmış, Mardin Müzesinde⁵², Ankara ve Manisa Etnografya Müzesinde⁵³, Aziz Nikolaos Kazılarında⁵⁴, Divriği Kalesi Kazısında⁵⁵ ve Hasankeyf Kazısında⁵⁶ da benzerleri ele geçirilmiştir.

Kat. No. 13 numaralı eser, özel şekilli mühür⁵⁷ (dört kollu ve kollar arasına nokta kabartmalı) özelliklidir. Benzer örneği Divriği Kalesi Kazısında⁵⁸ görülmüştür. Mevcut diğer eserlerde ise damga/mühür bulunmakla birlikte deformeden dolayı okunamaz durumdadır. Bazı eserlerde yazılı damganın yanında daire içerisine alınmış noktalı baskı damga da görülmektedir. Kat. No. 2 ve 5 numaralı eserlerde çanak altında örnekleri mevcuttur. Benzer baskı damga örneklerinin Bitlis Kazısı⁵⁹ ile Bitlis Kale Kazısında⁶⁰, Amasya Harşena Kalesi Kazısında⁶¹ ve Eskişehir Eti Arkeoloji Müzesinde⁶² olduğu bilinmektedir.

Ayrıca Kat. No. 17 numaralı eserde, duman yolu ağız kenarında oyma tekniğiyle yapılmış iki noktalı imge örneği bulunur. Bu örnek 2018 kazı sezonunda bulunmuş⁶³ bir eserde üç nokta hâlinde; yine Divriği Kale Kazısında⁶⁴ ele geçen örnekte ise duman yolu ağız kenarında iki nokta âşeklinde görülmüştür. Kat. No. 21 numaralı eser üzerinde yer alan iki bölümlü mühür tipi, Edirne Yeni Saray Kazısı⁶⁵ buluntu örneği ile benzerlik göstermektedir.

Kazı çalışmalarında bulunan lülelerin üretim yerine dair bir veriye rastlanılmamakla birlikte Anadolu'da Sivas, Konya, Kayseri'de lüleçiliğin yapıldığı bilinmekte, Mersin Silifke Kalesine en yakın merkezlerden biri olan Payas'tan getirilmiş olabileceği düşünülmektedir⁶⁶.

Sonuç olarak Silifke Kalesi Kazılarında 2016-2022 yılları arasında “Usta İmzalı ve Damgalı Tütün Lüleleri” özelliğiyle ele alınan yirmi bir adet tütün lülenin büyük çoğunluğu yuvarlak çanaklı tiptedir. Bu formun yanı sıra bir adet basık yuvarlak çanaklı ve sekiz adet sadece tütekliği mevcut olan lüleler bulunmaktadır. Eserlerin hamur özelliklerine bakıldığında yumuşak dokulu, kırmızı, gri-beyaz ve kahverenginde olduğu, bazı örneklerde mat astar ve perdahlama işleminin

49 Sözlü 2020, 159.

50 Boran-Aykaç 2021, 326.

51 Sözlü 2020, 122.

52 Erdoğan 2019, 77.

53 Sözlü 2020, 159.

54 Fındık 2016, 377.

55 Budaktaş 2020, 241-243.

56 Ayhan 2011, 374-375.

57 Bakla 2007, 281.

58 Budaktaş 2020, 201.

59 Yılmaz 2010, 191-215.

60 Sağcan 2019, 102.

61 Canıbek 2022, 85-155.

62 Akbay 2017, 61.

63 Boran-Aykaç 2021, Kat. 511, 327.

64 Budaktaş 2020, 242-243-246.

65 Cengiz 2011, 157.

66 Bakla 2007, 100.

uygulandığı görülür. Lülelerin süslemelerinde ağırlıklı olarak geometrik motifler kullanılmıştır. Bitkisel motif ve yazılı (beyit) süslemelerin bir arada uygulandığı örnekler de mevcuttur. Söz konusu incelenen eserlerin seçiminde en önemli etken usta imzalı ve damga/mühürlü olmasıdır. Usta imzası olarak sıklıkla Sinan ismi görülür. Eserlerin bir kısmında geometrik baskı damgalar görülürken usta imzası olduğu düşünülen fakat okunamayan örnekler de mevcuttur. Katalogda yer alan lüleler Osmanlı Dönemi'nde XVII-XIX. yüzyıllar arasında kullanılmış olmalıdır. Yakın çevrede karşılaşılan örneklerden, bölgede yerel üretim merkezinin olduğu fakat yerinin tespit edilemediği anlaşılmaktadır. Söz konusu Silifke Kale Kazısında nitelikli tütün lüle eserlerin de bulunduğu örnekler mevcuttur. Bu eserlerin hediye ve ticaret yoluyla Silifke Kalesine gelmesi ihtimal dahilindedir.

Yazar Katkıları/Writer Contributions

Çalışmanın Tasarlanması/Planning of the Study	Yazar/Author-1 (%25) - Yazar/Author-2 (%25) Yazar/Author-3 (%25) - Yazar/Author-4 (%25)
Veri Toplanması/Collecting Data	Yazar/Author-1 (%25) - Yazar/Author-2 (%25) Yazar/Author-3 (%25) - Yazar/Author-4 (%25)
Veri Analizi/Data Analysis	Yazar/Author-1 (%25) - Yazar/Author-2 (%25) Yazar/Author-3 (%25) - Yazar/Author-4 (%25)
Makalenin Yazımı/Writing the Article	Yazar/Author-1 (%25) - Yazar/Author-2 (%25) Yazar/Author-3 (%25) - Yazar/Author-4 (%25)
Makale Gönderimi ve Revizyonu/ Submission of the Article and Revisions	Yazar/Author-1 (%25) - Yazar/Author-2 (%25) Yazar/Author-3 (%25) - Yazar/Author-4 (%25)

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir / The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.

ETİK BEYAN/ETHICAL STATEMENT

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and all the works referred are mentioned in the bibliography.

KATALOG**Kat. No:1. ET23/971 Numaralı Lüle****Buluntu Tarihi:** 11.SK.11.20**Buluntu Yeri:** A4-4 nolu mekân**Hamur:** 2,5 YR diagram 3/3 dusky red**Astar:** 10 R diagram 3/3 dusky red**Ölçüleri:** uzunluk: 5 cm, yükseklik: 2,3 cm, tüteklik ağzı: 1,7 cm'dir.

Tanım: Sık doku ve gözenekli kum ve taşçık katkılı, iyi pişmiş durumdadır. Yuvarlak çanaklı tüteklikli lüleler grubundadır. Duman yolu kısa ve düzdür. Tüteklik ağzı sivri bombelidir. Duman yolu altında daire içerisine alınmış mühür/damga yer almaktadır. Çanak gövde üstünden kırık vaziyettedir (Fotoğraf 3/1).

Kat. No:2. ET23/985 Numaralı Lüle**Buluntu Tarihi:** 28.SK.02.18**Buluntu Yeri:** A10 mekânı**Hamur:** 10YR diagram 6/2 light brownish gray**Astar:** 2,5 YR diagram 3/4 dark reddish brown**Ölçüleri:** uzunluk: 4,8 cm, yükseklik: 2,6 cm, tüteklik ağzı: 1,9 cm'dir.

Tanım: Orta doku ve gözenekli, kum ve taşçık katkılı, orta pişmiş durumdadır. Yuvarlak çanaklı, tüteklikli lüleler grubundadır. Duman yolu kısa ve düz olup tüteklik ağzı bombelidir. Duman yolu altında daire içerisine alınmış usta imzalı "Sinan" yazmaktadır. Ayrıca çanak altında içi oyulmuş tek noktali dairesel imge yer almaktadır. Çanak gövdesi ve duman yolu üzerinde ince derin yivler ve şerit süslemeler yer alır (Fotoğraf 3/2).

Kat. No:3. Et23/987 Numaralı Lüle**Buluntu Tarihi:** 07.SK.11.18**Buluntu Yeri:** C1 Sarnıcı Güneyi 1 Nolu Mekân**Hamur:** 10 YR diagram 6/1 gray**Astar:** 10 YR diagram 4/1 dark gray**Ölçüleri:** uzunluk: 4,2 cm, yükseklik: 2,8 cm, tüteklik ağzı: 1,7 cm'dir.

Tanım: Sık doku ve gözeneksizdir. Kireç ve mika katkılı iyi pişmiş durumdadır. Yuvarlak çanaklı eserin gövdesi silindirik formudur. Duman yolu eğimli ve kısadır. Tüteklik ağzı bombeli ve sivridir. Çanak altında başlayan kazıma tekniğindeki ince yivler tüm gövdeyi dolanmaktadır. Ağız kenarında testere dişi motifler görülür. Duman yolu altında daire içerisine alınmış usta imzalı "Sinan" yazmaktadır. Çanak ağzı büyük oranda kırılmış vaziyettedir (Fotoğraf 3/3).

Kat. No:4. ET23/988 Numaralı Lüle**Buluntu Tarihi:** 25.SK.09.18**Buluntu Yeri:** A8 mekânı**Hamur:** 2,5 YR diagram 5/2 grayish brown**Astar:** 10 YR diagram 4/1 dark gray**Ölçüler:** uzunluk: 4,5 cm, yükseklik: 3,4 cm, tüteklik ağzı: 1,6 cm'dir.

Tanım: Sık doku ve seyrek gözenekli, mika katkılı, iyi pişmiş durumdadır. Yuvarlak çanaklı tüteklikli lüleler grubundadır. Duman yolu eğimli ve kısadır. Tüteklik ağzı bombelidir. Duman yolu altında daire içerisine alınmış usta imzalı “bin Sinan (?)” yazmaktadır. Çanak gövdesi ve duman yolu üzerinde ince derin yivler ve şerit süslemeler yer alır (Fotoğraf 4/4).

Kat. No:5. ET23/989 Numaralı Lüle**Buluntu Tarihi:** 02.SK.09.20**Buluntu Yeri:** A6 Doğusu 1 nolu mekân**Hamur:** 2.5 Y diagram 6/1 gray**Ölçüler:** uzunluk: 4,6 cm, yükseklik: 2,2 cm'dir.

Tanım: Sık doku ve seyrek gözeneklidir. Kumu taşçık katkılı olup iyi pişmiş durumdadır. Yuvarlak çanaklı tüteklikli lüleler grubundadır. Duman yolu eğimli ve kısadır. Tüteklik ağzı bombelidir. Duman yolu altında daire içerisine alınmış usta imzalı “Sinan” yazmaktadır. Çanak gövdesi ve duman yolu üzerinde ince derin yivler ve şerit süslemeler yer alır. Çanak ağzı ve tüteklik ağzı büyük oranda kırılmış vaziyettedir (Fotoğraf 4/5).

Kat. No:6. ET23/990 Numaralı Lüle**Buluntu Tarihi:** 26.SK.10.20**Buluntu Yeri:** A4 batısı 6 nolu mekân**Hamur:** 2.5 Y diagram 5/1 gray**Astar:** 10 R diagram 4/2 weak red**Ölçüler:** uzunluk: 4,6 cm, yükseklik: 2,2 cm, tüteklik ağzı: 1,5 cm'dir.

Tanım: Sık doku ve seyrek gözenekli, taşçık ve kireç katkılı, iyi pişmiş durumdadır. Tüm yüzeyi astarlanmıştır. Yuvarlak çanaklı tüteklikli lüleler grubunda olup duman yolu eğimli ve kısa, tüteklik ağzı bombelidir. Duman yolu altında daire içerisine alınmış usta imzalı “Sinan” yazmaktadır. Çanak ağzı ve tüteklik ağzı büyük oranda kırılmış vaziyettedir (Fotoğraf 4/6).

Kat. No:7. ET23/992 Numaralı Lüle**Buluntu Tarihi:** 14.SK.02.22**Buluntu Yeri:** A19 batısı 6 nolu mekân**Hamur:** 2.5 YR diagram 5/6 red**Ölçüler:** uzunluk: 5,6 cm, yükseklik: 3 cm, tüteklik ağzı: 2,1 cm'dir.

Tanım: Sık doku ve gözeneksiz, mika katkılı, iyi pişmiş durumdadır. Tüm yüzeyi astarlıdır. Yuvarlak çanaklı tüteklikli lüleler grubundadır. Duman yolu eğimli ve kısadır. Tüteklik ağzı düzdür. Duman yolu altında daire içerisine alınmış usta imzası okunamamıştır. Tüteklik ağzında iki sıra süsleme şeridi dikkat çeker. Çanak gövdesinde ince derin yiv izleri mevcuttur. Çanak ağzı büyük oranda kırılmış vaziyettedir (Fotoğraf 5/7).

Kat. No:8. ET23/997 Numaralı Lüle**Buluntu Tarihi:** 31.SK.08.22**Buluntu Yeri:** A16 kuzeyi 26 nolu mekân**Hamur:** 10 YR diagram 6/2 light brownish gray**Astar:** 10 YR diagram 6/3 pale brown**Ölçüler:** uzunluk: 4,9 cm, yükseklik: 3,3 cm, tüteklik ağzı: 1,6 cm'dir.

Tanım: Sık doku ve seyrek gözenekli, kum ve taşçık katkılı, kötü pişmiş durumdadır. Yuvarlak çanaklı tüteklikli lüleler grubundadır. Duman yolu eğimli ve kısadır. Tüteklik ağzı bombeli ve sivridir. Duman yolu altında daire içerisine alınmış usta imzalı "Sinan" yazmaktadır. Çanak gövdesinde ince derin yiv izleri mevcuttur. Yuvarlak çanak gövdesi üzerinde ince yivler ile yükselen ağız kenarında ve duman yolu üzerinde şerit süslemeler görülür. Çanak ağzında kırıklar mevcuttur (Fotoğraf 5/8).

Kat. No:9. ET23/998 Numaralı Lüle**Buluntu Tarihi:** 05.SK.09.22**Buluntu Yeri:** A16 kuzeyi 19 nolu mekân**Hamur:** 10 R diagram 5/6 red**Astar:** 2.5 YR diagram 4/8 red**Ölçüler:** uzunluk: 4,2 cm, yükseklik: 2,1 cm, tüteklik ağzı: 1,6 cm'dir.

Tanım: Sık doku ve gözeneksiz, mika katkılı, iyi pişmiş durumdadır. Yuvarlak çanaklı tüteklikli lüleler grubundadır. Duman yolu eğimli ve kısadır. Tüteklik ağzı düzdür. Duman yolu altında daire içerisine alınmış dört kollu geometrik damga/mühür görülmektedir. Duman yolu ve çanak birleşimi altında "V" şeklinde şerit süslemeler yer alır. Çanak ağzı büyük oranda kırılmış durumdadır (Fotoğraf 5/9).

Kat. No:10. ET23/1003 Numaralı Lüle**Buluntu Tarihi:** 03.SK.10.22**Buluntu Yeri:** A16 kuzeyi 13 nolu mekân**Hamur:** 5 YR diagram 5/1 gray**Astar:** 2.5 YR diagram 4/4 reddish brown**Ölçüler:** uzunluk: 5,6 cm, yükseklik: 4,8 cm, tüteklik ağzı: 1,8 cm'dir.

Tanım: Seyrek doku ve gözenekli, taşçık, kireç ve mika katkılı, kötü pişmiş durumdadır. Yuvarlak çanaklı tüteklikli lüleler grubundadır. Duman yolu eğimli ve kısadır. Tüteklik ağzı hafif bombelidir. Duman yolu bitiminde daire içerisine silik damga/mühür izi görülmektedir. Duman yolu ve çanak birleşimi altında “V” şeklinde şerit süslemeler yer alır. Tüteklik ağzında ve çanak gövdesi üzerinde zengin geometrik süsleme görülür. Çanak ve tüteklik ağzında büyük oranda kırılmalar mevcuttur (Fotoğraf 6/10).

Kat. No:11. ET23/1004 Numaralı Lüle**Buluntu Tarihi:** 06.SK.10.22**Buluntu Yeri:** A16 kuzeyi 13A nolu mekân**Hamur:** 10 YR diagram 5/1 gray**Astar:** 7.5 YR diagram 4/4 weak red**Ölçüler:** uzunluk: 5,5 cm, yükseklik: 4,8 cm, tüteklik ağzı: 1,9 cm'dir.

Tanım: Seyrek doku ve gözenekli, bitki, kireç ve taşçık katkılı, orta pişmiş durumdadır. Yuvarlak çanaklı tüteklikli lüleler grubundadır. Duman yolu eğimli ve kısadır. Tüteklik ağzı sivri bombelidir. Yuvarlak çanak gövdesinin yükselen ağız kenarında silindirik formu alır. Duman yolu altında daire içerisine alınmış silik damga/mühür izi görülmektedir. Tüteklik ağzına ve duman yolu bitimine denk gelen ince taranmış şerit süslemeler, çanak altından başlayıp çanak gövdesine yükselen ters-düz üçgen bezemeler gövdeyi dolanmaktadır. Çanak ağzı büyük oranda kırılmış durumdadır (Fotoğraf 6/11).

Kat. No:12. ET23/1007 Numaralı Lüle**Buluntu Tarihi:** 14.SK.11.22**Buluntu Yeri:** A12-7 nolu mekân**Hamur:** 2.5 Y diagram 6/1 gray**Astar:** 5 Y diagram 7/1 light gray**Ölçüler:** uzunluk: 5,3 cm, yükseklik: 3,2 cm, tüteklik ağzı: 1,2 cm'dir.

Tanım: Sık doku ve seyrek gözenekli, kireç, taşçık ve mika katkılı, iyi pişmiş durumdadır. Yuvarlak çanaklı tüteklikli lüleler grubundadır. Duman yolu eğimli ve kısadır. Tüteklik ağzı bombeli ve sivridir. Duman yolu altında daire içerisine alınmış usta imzalı “bin? Sinan” yazmaktadır. Çanak gövdesinde ince derin yiv izleri mevcuttur. Duman yolu bitiminde ve tüteklik ağzında ince şerit süslemeler yer alır. Çanak ağzında kırıklar mevcuttur (Fotoğraf 6/12).

Kat. No:13. ET23/999 Numaralı Lüle**Buluntu Tarihi:** 05.SK.09.22**Buluntu Yeri:** A16 kuzeyi 23 nolu mekân**Hamur:** 10 R diagram 5/6 red**Astar:** 2.5 YR diagram 4/8 red**Ölçüler:** uzunluk: 4,2 cm, yükseklik: 2,1 cm, tüteklik ağzı: 1,6 cm'dir.

Tanım: Sık dokulu ve gözeneksiz, orta pişmiş durumdadır. Basık yuvarlak çanaklı tüteklikli lüleler grubundadır. Duman yolu eğimli ve kısadır. Tüteklik ağzı bombelidir. Duman yolu çanak birleşimi U biçiminde dilimli omurga ile sonlanmaktadır. Omurga kısmı kaide özelliği gösterir. Basık gövde üzerinde yükselen ağız kenarı lale biçiminde genişler. Çanak altında daire içerisine alınmış dört kollu, geometrik damga/mühür görülmektedir. Eser üzerinde yoğun süsleme dikkat çeker. Bu süslemeler geometrik ve bitkisel bezemelerden oluşur. Çanak ağzı ve tüteklik ağzında kırıklar mevcuttur (Fotoğraf 7/13).

Kat. No:14. ET23/1000 Numaralı Lüle**Buluntu Tarihi:** 09.SK.09.22**Buluntu Yeri:** A16 kuzeyi 15 nolu mekân**Hamur:** 2.5 YR diagram 5/6 red**Astar:** 2.5 YR diagram 4/6 red**Ölçüler:** uzunluk: 4,4 cm, yükseklik: 2 cm, tüteklik ağzı: 1,8 cm'dir.

Tanım: Sık dokulu ve gözeneksiz, mika katkılı, iyi pişmiş durumdadır. Sadece tütekliği mevcut eserin tipi tespit edilememiştir. Duman yolu eğimli ve kısadır. Tüteklik ağzı bombelidir. Duman yolu kenarında daire içerisine alınmış usta imzalı "Sinan" yazmaktadır. Bombeli tüteklik ağzı üzerinde sıralı şerit süslemeler yer alır. Çanak ağzında büyük oranda kırıklar mevcuttur (Fotoğraf 7/14).

Kat. No:15. ET23/956 Numaralı Lüle**Buluntu Tarihi:** 01.SK.09.16**Buluntu Yeri:** Yüzey Buluntusu**Hamur:** 2,5 YR diagram 3/1 dark reddish gray**Astar:** 10 R diagram 3/3 dusky red**Ölçüleri:** uzunluk: 3,7 cm, tüteklik ağzı: 1,8 cm'dir.

Tanım: Pişmiş topraktan yapılmış lüle parçası sık doku ve gözenekli, kum, taşçık ve kireç katkılı, iyi pişmiş durumdadır. Çanak gövdesinin kırılması dolayısıyla tipi, tespit edilememiştir. Mevcut izlerden duman yolunun kısa ve hafif eğimli olduğu anlaşılır. Ağız kenarı sivri, bombelidir. Duman yolu altında usta imzalı "Sinan" yazısı görülür. Duman yolunda ince şerit süslemeler görülür. Çanak gövdesi kırık durumdadır (Fotoğraf 7/15).

Kat. No:16. ET23/957 Numaralı Lüle**Buluntu Tarihi:** 05.SK.10.17**Buluntu Yeri:** A14 Burcu**Hamur:** 5 YR diagram 6/4 light reddish brown**Astar:** 10 R diagram 3/3 dusky red**Ölçüleri:** uzunluk: 4,5 cm, tüteklik ağzı: 2,5 cm'dir.

Tanım: Pişmiş topraktan yapılmış lüle parçası sık doku ve gözenekli, kum ve taşçık katkılı, iyi pişmiş durumdadır. Duman yolu kısa ve eğimli olup tüteklik ağzı bombelidir. Duman yolu altında usta imzalı “Sinan” yazısı görülür. Eser çanak kısmından kırılmış vaziyette olup tipi tespit edilememiştir (Fotoğraf 7/16).

Kat. No:17. ET23/983 Numaralı Lüle**Buluntu Tarihi:** 24.SK.11.21**Buluntu Yeri:** A21-1. Yol güneyi B koridoru O mekânı**Hamur:** 10 YR diagram 5/1 gray**Ölçüleri:** uzunluk: 4,3 cm, tüteklik ağzı: 1,9 cm'dir.

Tanım: Orta doku ve gözenekli kum, taşçık ve mika katkılı iyi pişmiş durumdadır. Çanak kısmı kırık olan eserin, silindirik formulu tüteklik bölümü mevcuttur. Tütekliği uzun ve düz olup bombelidir. Duman yolunu çevreleyen şerit içindeki Arapça yazı kuşağı okunamamıştır. Duman yolu ve bombe üzerinde baskı tekniğinde yapılmış bitkisel içerikli süslemeler görülür. Duman yolu ağız kenarında oyma tekniğiyle yapılmış iki nokta görülmektedir (Fotoğraf 8/17).

Kat. No:18. ET23/1001 Numaralı Lüle**Buluntu Tarihi:** 19.SK.09.22**Buluntu Yeri:** A16 kuzeyi 17 nolu mekân**Hamur:** 2.5 YR diagram 5/4 reddish brown**Astar:** 2.5 YR diagram 4/6 red**Ölçüler:** uzunluk: 3 cm, yükseklik: 2,4 cm, tüteklik ağzı: 1,6 cm'dir.

Tanım: Sık doku ve seyrek gözenekli, mika ve kum katkılı, iyi pişmiş durumdadır. Tipi tespit edilemeyen lülenin, mevcut izlerden duman yolunun olmadığı doğrudan bombeli bir ağza bağlandığı görülür. Tüteklik ağzı oyma tekniğinde dilimli bir özellik göstermektedir. Duman yolu kenarında daire içerisine alınmış usta imzalı “Sinan?” yazmaktadır. Çanak kısmı kırık vaziyettedir (Fotoğraf 8/18).

Kat. No:19. ET23/1002 Numaralı Lüle**Buluntu Tarihi:** 29.SK.09.22**Buluntu Yeri:** A16 kuzeyi 28C nolu mekân**Hamur:** 2.5 YR diagram 5/4 reddish brown**Astar:** 10 R diagram 4/3 weak red**Ölçüler:** uzunluk: 3,8 cm, yükseklik: 2,8 cm, tüteklik ağzı: 1,8 cm'dir.

Tanım: Sık dokulu ve gözenekli, bitki ve taşçık katkılı, kötü pişmiş durumdadır. Sadece tütekliği mevcut olan eserin tipi tespit edilememiştir. Duman yolu kısa ve düzdür. Duman yolu kenarında daire içerisine alınmış usta imzalı "Sinan?" yazmaktadır. Duman yolu bitiminde üç sıra ince şerit bezemeler görülür. Tüm yüzeyi astarlanmıştır. Tüteklik ağzı sivri bombeli olup ağız kısmında ve çanak bölümünde büyük oranda kırılmalar mevcuttur (Fotoğraf 8/19).

Kat. No:20. ET23/1005 Numaralı Lüle**Buluntu Tarihi:** 26.SK.10.22**Buluntu Yeri:** A5-17 nolu mekân**Hamur:** 10 R diagram 5/4 weak red**Astar:** 2.5 YR diagram 4/6 red**Ölçüler:** uzunluk: 2,9 cm, tüteklik ağzı: 2 cm'dir.

Tanım: Sık dokulu ve seyrek gözenekli, kum ve mika katkılı, iyi pişmiş durumdadır. Tipi tespit edilemeyen lülenin tüteklik ağzı oyma tekniğinde dilimli bir özellik göstermektedir. Duman yolu kenarında daire içerisine alınmış usta imzalı "Sinan?" yazmaktadır. Duman yolu bitimine denk gelen ince şerit süsleme yer alır. Çanak kısmı kırık vaziyettedir (Fotoğraf 8/20).

Kat. No:21. ET23/1008 Numaralı Lüle**Buluntu Tarihi:** 23.SK.12.22**Buluntu Yeri:** A19 batısı 8 nolu mekân**Hamur:** 5 Y diagram 5/1 gray**Ölçüler:** uzunluk: 3,5 cm, yükseklik: 2,4 cm, tüteklik ağzı: 1,8 cm'dir.

Tanım: Sık dokulu ve seyrek gözenekli, mika ve bitki katkılı, iyi pişmiş durumdadır. Çanak gövdesinin büyük bir bölümünün kırık olması sebebiyle tipi tespit edilememiştir. Duman yolu eğimli ve kısadır. Bombeli tüteklik ağzı oyma tekniğinde dilimli bir özellik göstermektedir. Duman yolu altında iki bölümlü daire yer almakta olup usta imzası ve basım tarihi olduğu düşünülen yazı okunamamaktadır. Duman yolu bitiminde ve tüteklik ağzında ince şerit süslemeler yer alır (Fotoğraf 8/21).

KAYNAKLAR

Akbay 2017

Akbay, E., *Niğde, Nevşehir ve Eskişehir Müzelerinde Bulunan Lüle Örnekleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Ayhan 2010

Ayhan, G., “Hasankeyf Kazısı Lüle Buluntularının Değerlendirilmesi”, *Sanat Tarihi Dergisi* XIX/1, 1-22.

Ayhan 2011

Ayhan, G., *Hasankeyf Kazısı Lüle Buluntuları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, İzmir.

Ayhan 2012

Ayhan, G., *Ayasuluk İç Kalesi “Süzgeç Çanaklı” Ve “Kaideli Süzgeç Çanaklı” Lüle Buluntuları*, ed. C. Şimşek–B. Duman–E. Konakçı, Ege Yayınları, İstanbul.

Aykaç 2021

Aykaç, R., *Silifke Kalesi Kazılar Sonucu Ortaya Çıkan Yerleşim Dokusu*, Ege Yayınları, İstanbul.

Bakla 2007

Bakla, E., *Tophane Lüleçiliği Osmanlı’nın Tasarımdaki Yaratıcılığı ve Yaşam Keyfi*, Antik A.Ş. Kültür Yayınları, İstanbul.

Boran–Aykaç 2021

Boran, A.–Aykaç, R., *Silifke Kalesi Kazı Buluntuları 2010-2020*, Ege Yayınları, İstanbul.

Budak–Kubaşık 2023

Budak, A.–Kubaşık, O., “Güray Müze Koleksiyonunda Yer Alan Usta Mühürlü Osmanlı Lüleleri”, *Palmet Dergisi* 3, 113-124.

Budaktaş 2020

Budaktaş, Y., *Divriği Kalesi Kazısı Lüle Buluntuları (2006-2017)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Canıbek 2022

Canıbek, F. S., *Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazıları Lüle Buluntuları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Cengiz 2011

Cengiz, A., *Edirne Yeni Saray Kazılarında Ele Geçen Lüleler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.

Çınar–Toprak 2014

Çınar, Ü.–Toprak, H., *Antalya, Kaleiçi Akmed Otelı Sondaj ve Kazı Çalışmaları*, Anmed Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri, ed. K. Dörtlük–T. Kâhya–B. R. Seyhan–T. Ertekin, Antalya.

Doğanay 2019

Doğanay, M., *Tarsus Müzesi'nde Bulunan Lüleler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Erdoğan 2019

Erdoğan, A. K., *Mardin Müzesi'nde Bulunan Lüleler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.

Ergün-Uğurlu 2006

Ergün, G. S.-Uğurlu, K. E., “1935 Yılından Günümüze Türkiye’de Tütün Ekimi ve Üretiminde Bölgesel Değişimler İle Alternatif Ürün Projesinin Etkileri”, *IV Coğrafya Sempozyumu*, (Ankara, Türkiye), 102-115.

Fındık 2016

Fındık, E. F., “Ay Işığında Tütün Seremonisi-Osmanlı Kırsalında Tütün Kullanımının Kanıtları: Aziz Nikolaos Kilisesi Kazıları Lüle ve Nargile Buluntuları”, *Cedrus IV*, 373-392.

Gözcü-Çakmak 2014

Gözcü, A.-Çakmak, F., *Osmanlı Toplumunda Tütün Merkezli Çatışma Alanı: Kolcular Ve Ayıngacılar, Mucizeden Belaya Yolculuk Tütün*, ed. H. Vakıf Mercimek-İ. Eren Akçiçek, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.

Gürhan 2007

Gürhan, S. G., *Akşehir Taş Medrese Müzesi'ndeki Türk Dönemi Seramikleri 2000-2001 Anıt Meydan'da Yapılan Kurtarma Kazısı Seramikleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, İzmir.

İnanan-Şahin 2017

İnanan, F.-Şahin, D., “Arkeopark-Osmanlı Lüleleri Osmanlı'da Tütün Keyfi”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 32, 33-54.

Karasu-İşler 2022

Karasu, Y. E.-İşler, N. A., “Tyana (Kemerhisar) Kazısı Geç Osmanlı Dönemi Fincan ve Lüle Buluntuları”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20/3, 269-288.

Kaya-Özmen 2017

Kaya, D.-Özmen, B. O., “Küçükçekmece Göl Havzası (Bathonea?) Kazıları Osmanlı Lüleleri”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* XXVIII, İstanbul.

Kurt 2022

Kurt, M., “Amorium Kenti Kazıları Lüle Buluntuları”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 11/3, 358-369.

Metin 2019

Metin, Y. N., “Demirköy Fatih Dökümhanesi Kazısı Lüle Buluntuları (2010-2015)”, *Sanat Tarihi Yıllığı* 28, 81-102.

Oktar 1992

Oktar, Ö. T., *Osmanlı Devleti'nde Reji Şirketi*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.

Peçevi 1968

Peçevi, İ., *Peçevi Tarihi 1*, Kültür Bakanlığı Neşriyat Yurdu, İstanbul.

Sağcan 2019

Sağcan, K., *Bitlis Kalesi Kazısı Tütün Lüleleri (2011-2015)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

Sözlü 2020

Sözlü, H., *Silifke Kalesi Kazısı Tütün Lüleleri (2011-2019)*, Akademisyen Kitabevi, Mersin.

Şahin–Gülsefa 2017

Şahin, D.–Gülsefa, G., “Bursa Tophane Seramikleri”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 32, 77-104.

Şahin–Taşlıgil 2013

Şahin, G.–Taşlıgil, N., “Türkiye’de Tütün (Nicotiana Tabacum L.) Yetiştiriciliğinin Tarihsel Gelişimi ve Coğrafi Dağılımı”, *Doğu Coğrafya Dergisi* 18/30, 71-101.

Şahin–Özcan-Sol 2021

Şahin, S.–Özcan, S.–Sol, S. A., “Son Dönem Çalışmaları Işığında Anamur Mamure Kalesi”, *Amisos* 6/11, 267-284.

Şen–Karasu 2020

Şen, K.–Karasu, Y. E., “Bitlis Kalesi Osmanlı Dönemi Lülelerinin Değerlendirilmesi (2018 Yılı Kazı Sezonu)”, *İstanbul Üniversitesi Art Sanat Dergisi* 14, 413-440.

Tanrıveren 2015

Tanrıveren, F. M., *Konya ve Çevresindeki Müzelerde Bulunan Osmanlı Dönemi Tütün Kültürüne Ait Etnografik Objeler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.

Vroom 2019

Vroom, J., *Bizans’tan Modern Döneme Egede Seramik 7.-20. Yüzyıllar Bir Giriş Ve El Kitabı*, çev. Y. Bağcı, Anamed Yayınları, İstanbul.

Yardımcı 1999

Yardımcı, İ., *Seramik Pipo*, (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Yazıcı 2019

Yazıcı, N. M., “Demirköy Fatih Dökümhanesi Kazısı Lüle Buluntuları (2010-2015)”, *Sanat Tarihi Yıllığı* 28, 81-102.

Yılmaz 2010

Yılmaz, A., *Bitlis Kazısı'nda Ortaya Çıkarılan (2004-2008) Tütün Lüleleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Yılmaz 2020

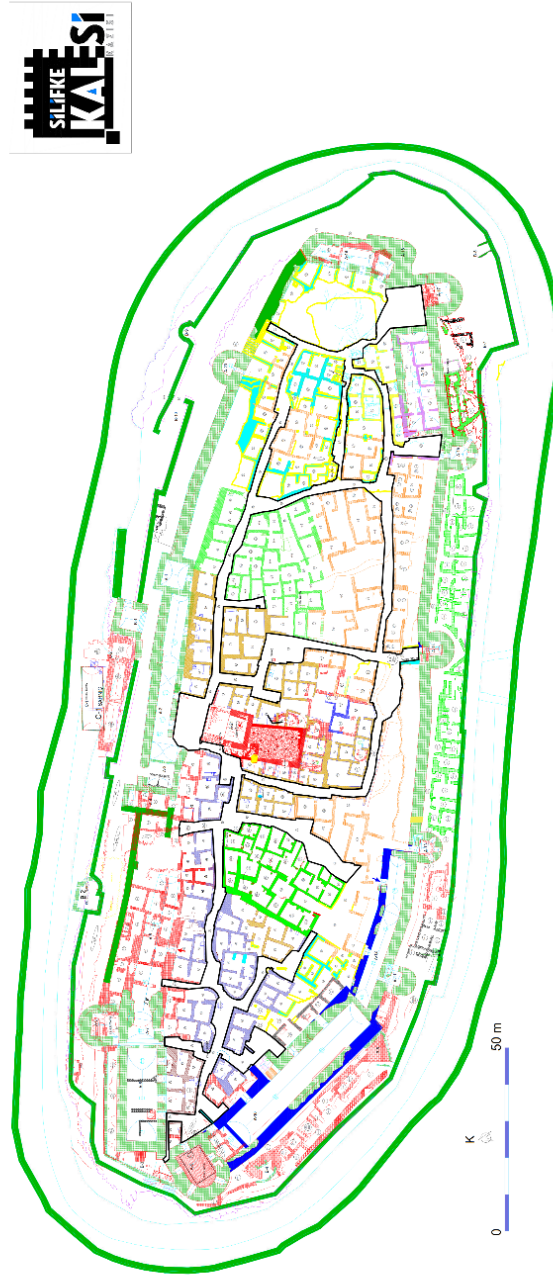
Yılmaz, A., “Bitlis Kalesi Kazısındaki (2004-2008) Tütün Lüle Buluntularından Örnekler”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21, 123-141.

EKLER

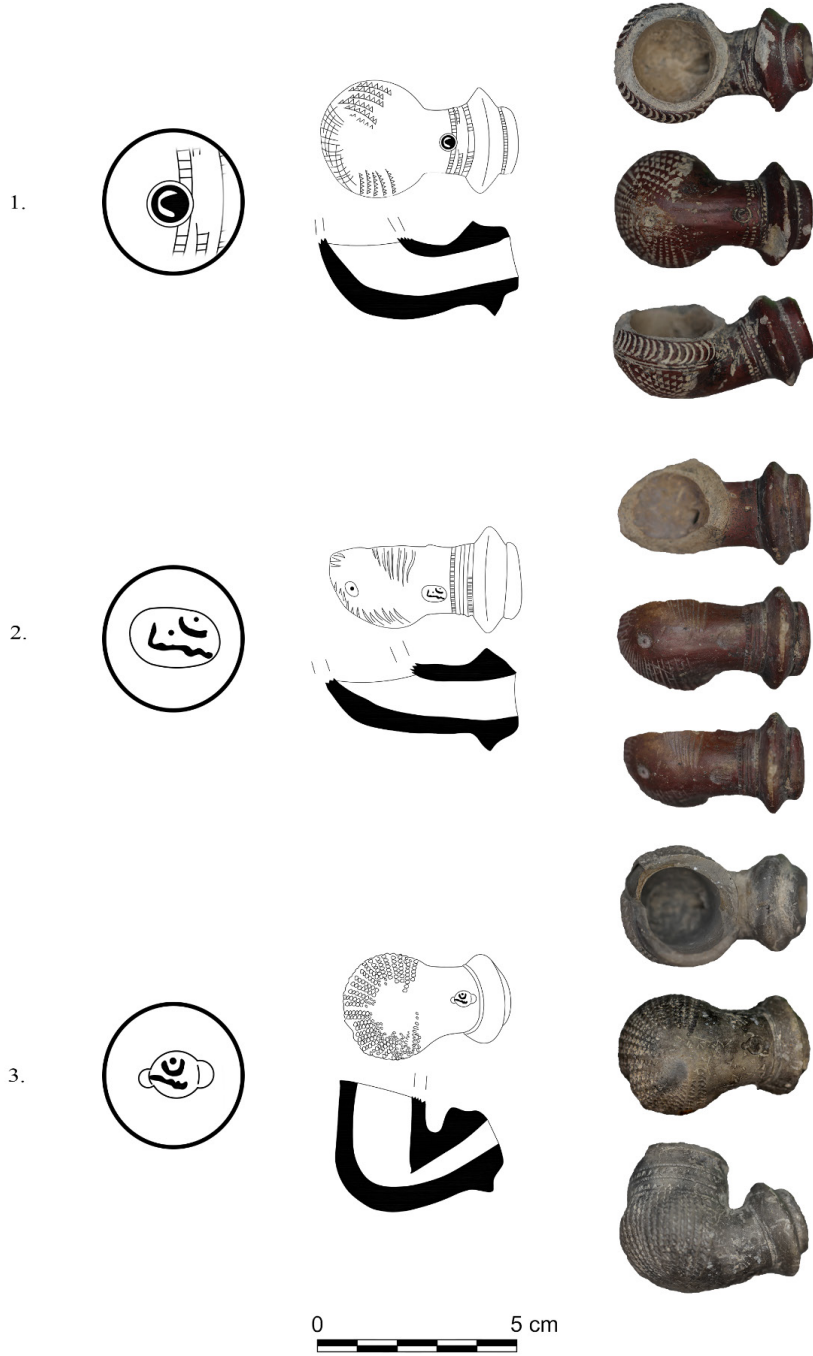
Fotoğraf 1. Silifke Kalesi Genel Görünümü

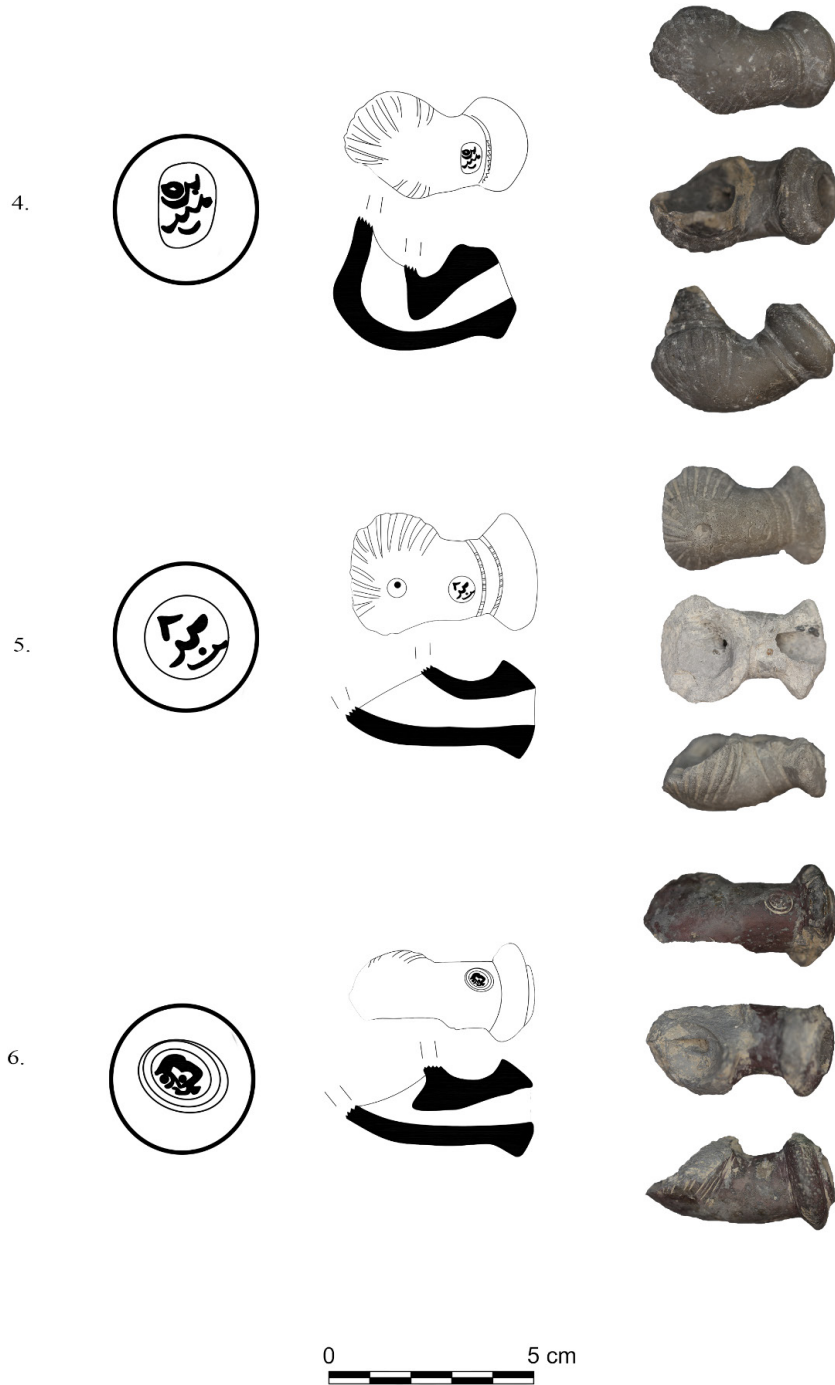
Fotoğraf 2. Silifke Kalesinin Kazılar Sonucu Görünümü

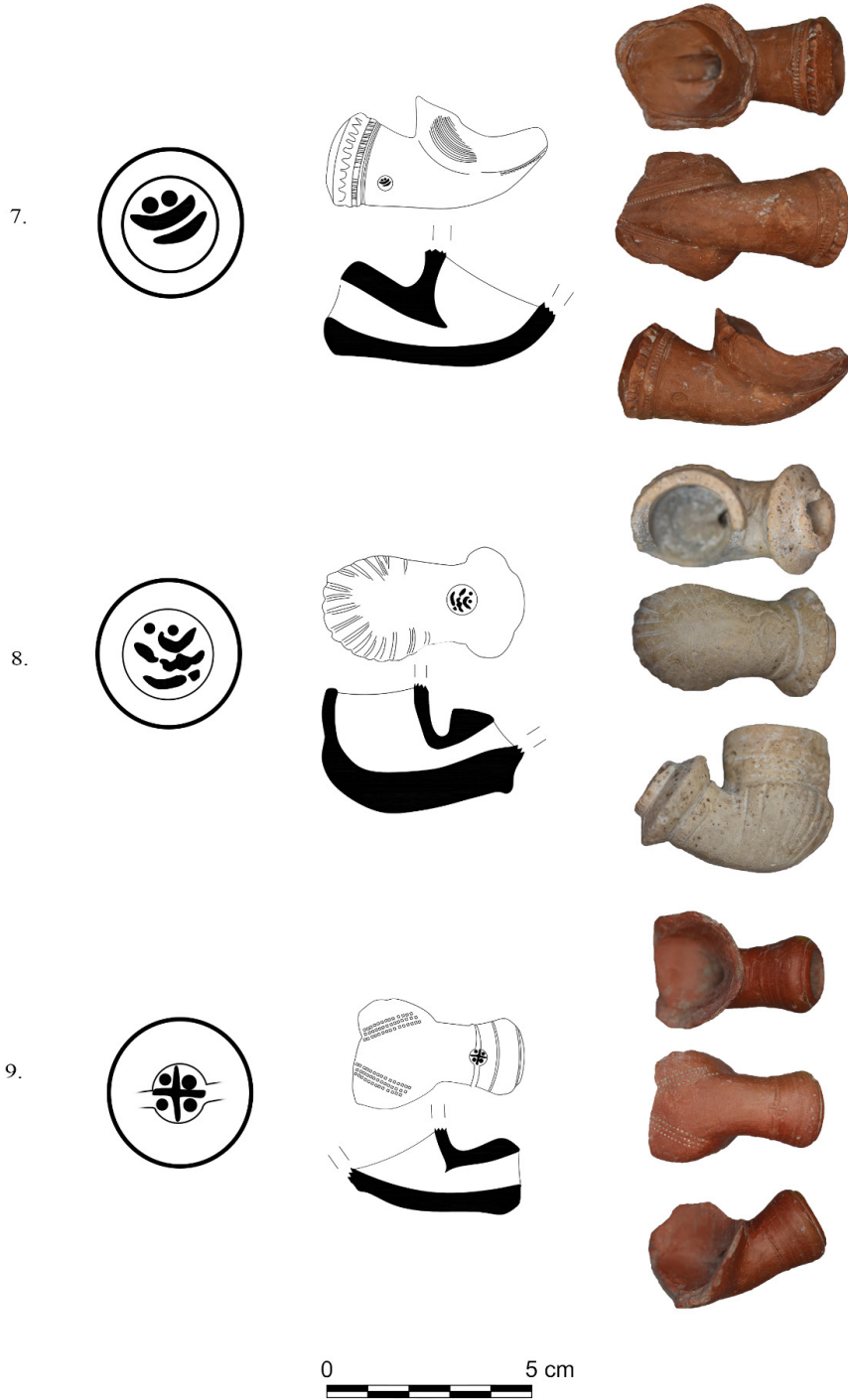
Çizim 1. Silifke Kalesinin Güncel Çizimi

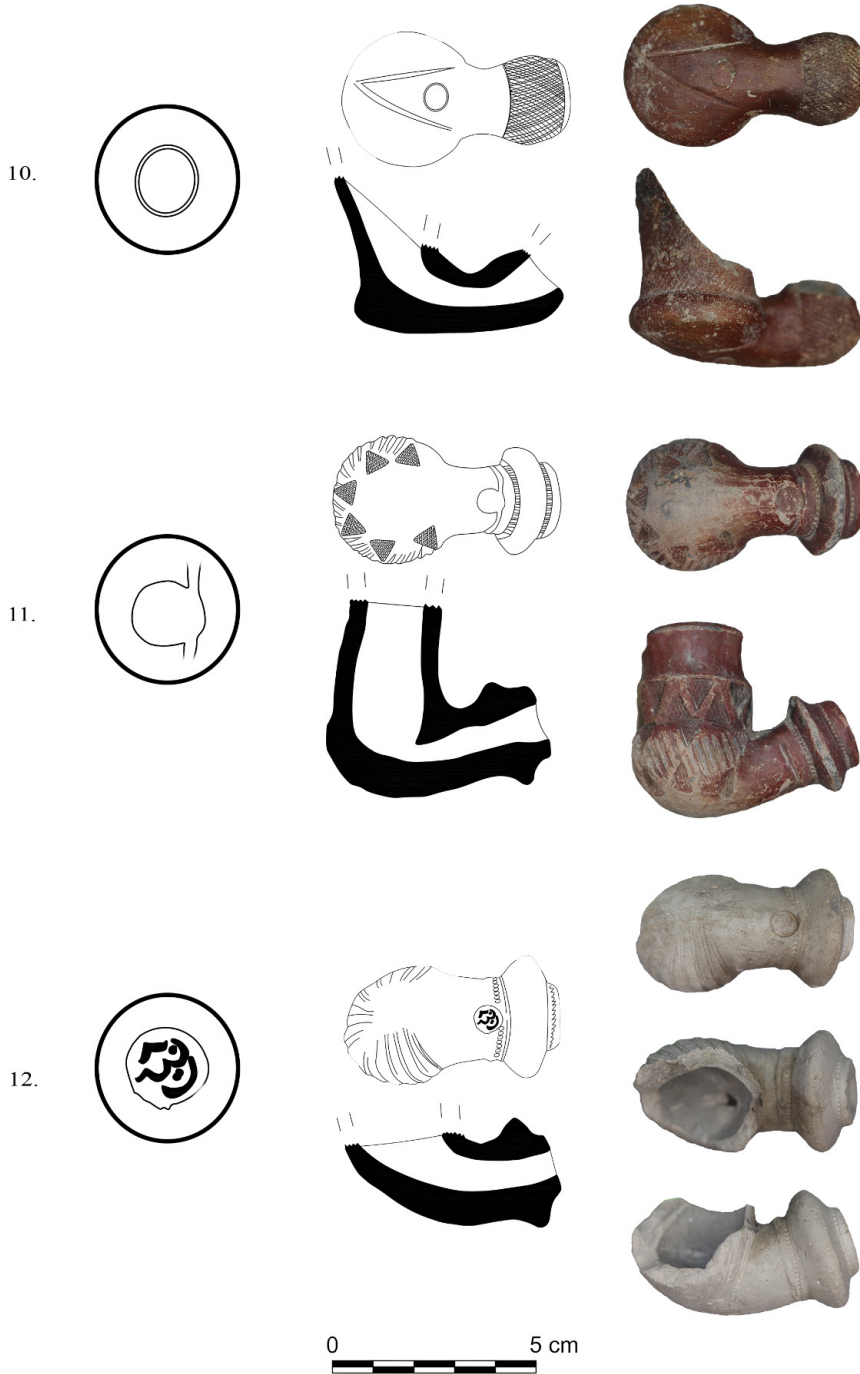
Fotoğraf 3. Kat 1-2-3 No.lu Tütün Lülelerin Çizim ve Fotoğrafları

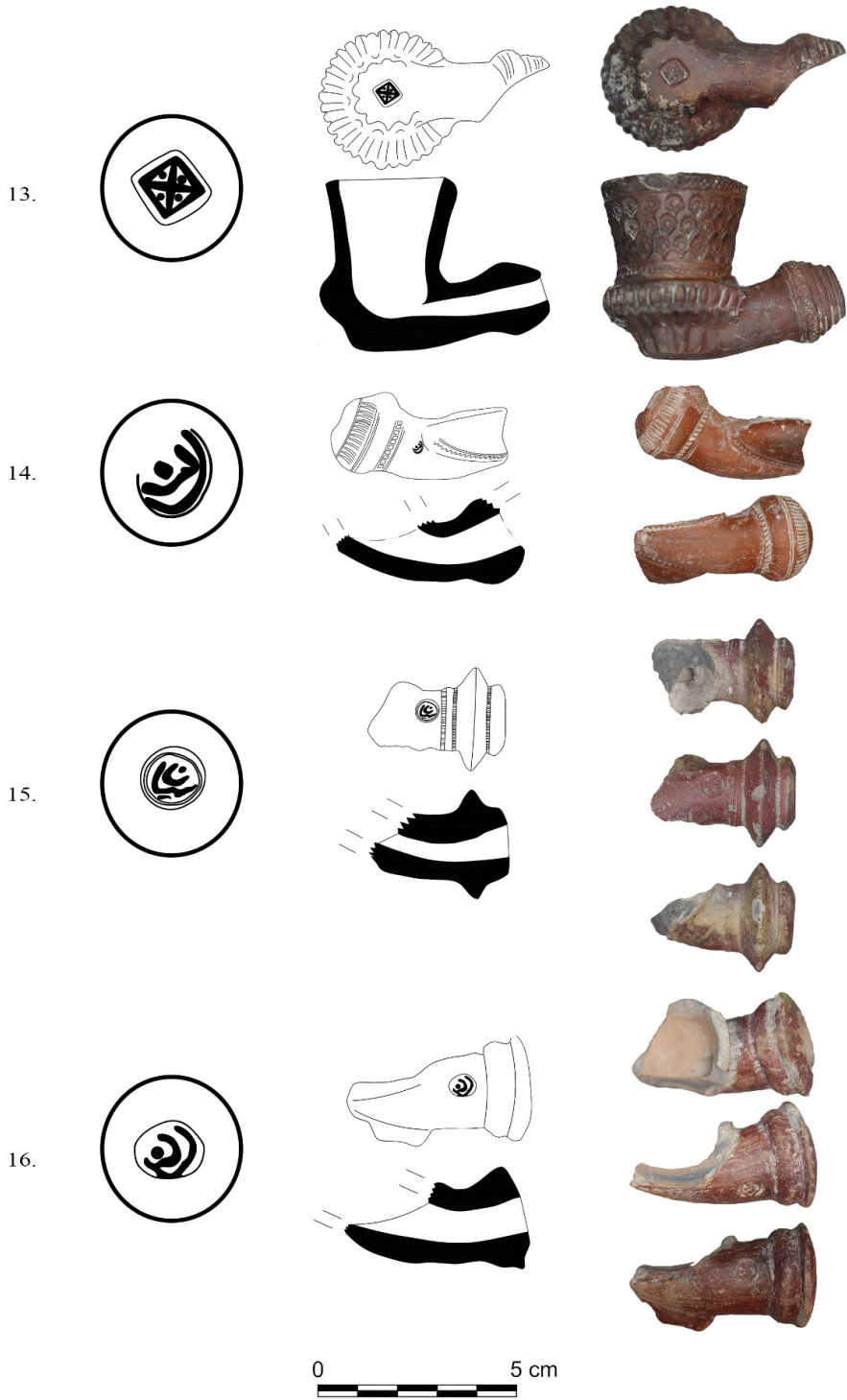
Fotoğraf 4. Kat 4-5-6 No.lu Tütün Lülelerin Çizim ve Fotoğrafları

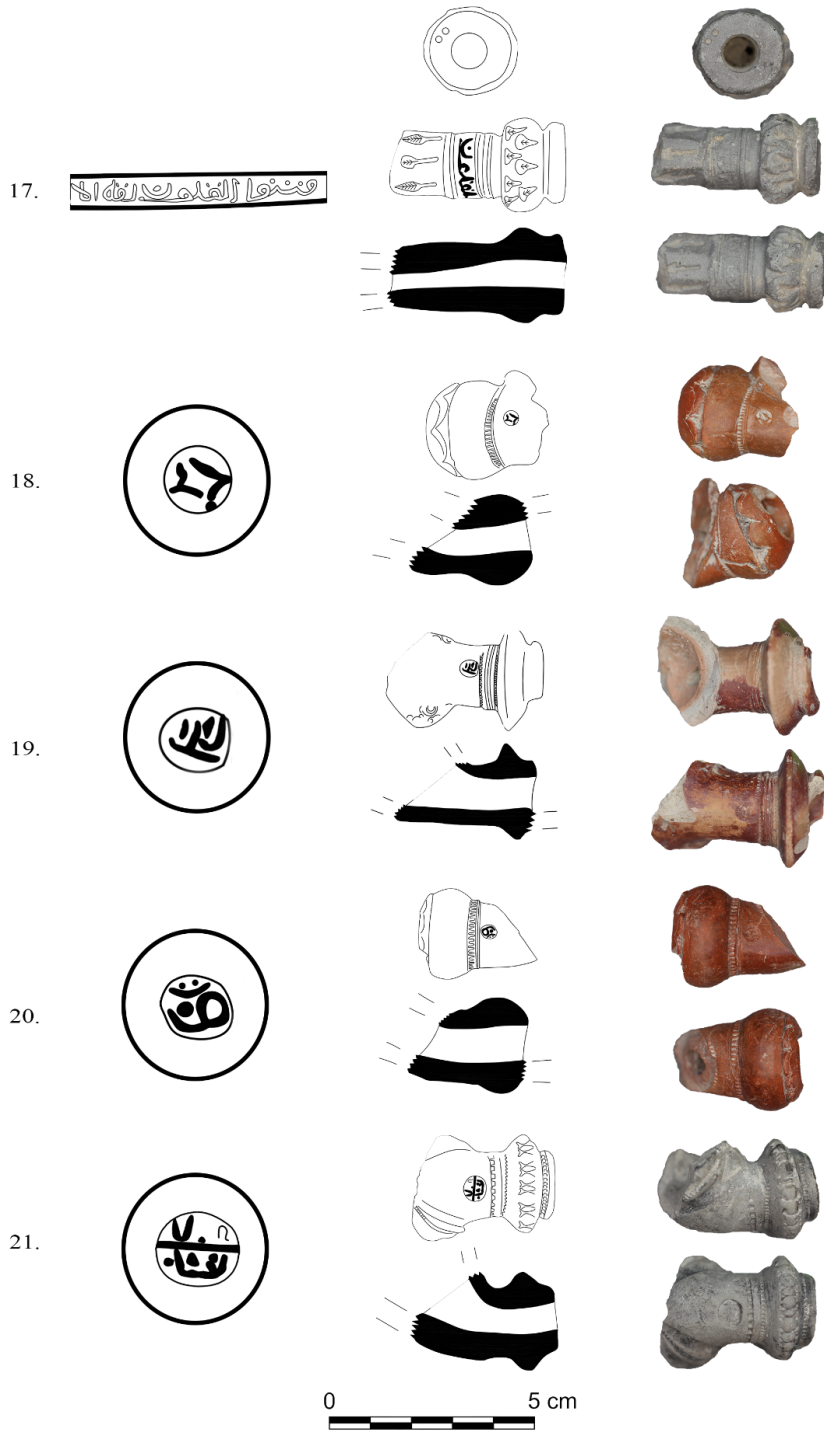
Fotoğraf 5. Kat 7-8-9 No.lu Tütün Lülelerin Çizim ve Fotoğrafları

Fotoğraf 6. Kat 10-11-12 No.lu Tütün Lülelerin Çizim ve Fotoğrafları

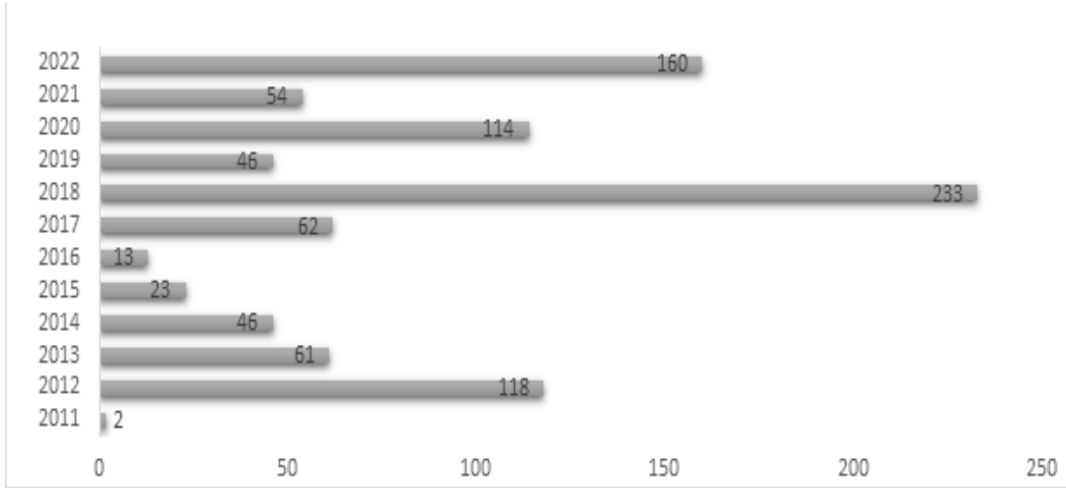
Fotoğraf 7. Kat 13-14-15-16 No.lu Tütün Lülelerin Çizim ve Fotoğrafları

Fotoğraf 8. Kat 17-18-19-20-21 No.lu Tütün Lülelerin Çizim ve Fotoğrafları

Fotoğraf 9. Tütün Lülelerin Toplu Fotoğrafi

Tablo 1. Silifke Kalesi Kazılarında Bulunan Tütün Lüle Eserlerin Sayısal Verileri (2011-2022)